

КЛИМЕНКО Наталія Григорівна, доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри глобальної та національної безпеки, Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, <https://orcid.org/0000-0001-5223-8166>

ІННОВАЦІЙНА ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Клименко Н.Г. Інноваційна державна політика в агропромисловому комплексі України як чинник забезпечення продовольчої безпеки.

Україна має значний потенціал для інноваційного розвитку агропромислового комплексу для забезпечення продовольчої безпеки. Водночас цьому перешкоджає низка проблем, пов'язаних із недостатнім фінансуванням та неостатньою інституційною підтримкою інноваційної діяльності, низькою взаємодією та кооперацією між науково-дослідним, освітнім, бізнес- та державним секторами, відсутністю комерціалізації та трансферу технологій, недостатньою орієнтацією на ринок та попит, низькою конкурентоспроможністю та інтернаціоналізацією українських інноваційних продуктів та послуг тощо. В ході дослідження визначено ряд чинників, які сприяють або перешкоджають реалізації інноваційної державної політики: економічні, соціальні, політичні та технологічні. Встановлено, що для підвищення ефективності інноваційної діяльності в Україні необхідно розробити національну інноваційну стратегію та план дій, які визначатимуть пріоритети, цілі, індикатори та механізми інноваційної політики в агропромисловому комплексі та забезпечуватимуть адекватне фінансування, податкові та інші стимули для інноваційних проектів та суб'єктів інноваційної діяльності в агропромисловому комплексі для забезпечення продовольчої безпеки.

Ключові слова: інноваційна політика, продовольча безпека, збройна агресія, сільське господарство, агропромисловий комплекс, експорт, стратегія.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Аграрний сектор як складова національної економіки відіграє важливу роль у бюджетоформуванні та експорті держави. Забезпечення продовольчої безпеки є головною стратегією державної аграрної політики України, адже, незважаючи на кризові явища, спровоковані збройною агресією РФ, агропромисловий комплекс країни залишається одним із рушіїв підтримки національної економіки України і виступає гарантом продовольчої безпеки для багатьох країн світу. Проте масштабна збройна агресія РФ становить серйозну загрозу у забезпеченні продовольчої безпеки не лише України, але й для інших країн світу шляхом створення різноманітних перешкод для виробництва та експортування сільськогосподарської продукції. За таких умов особливо гостро постає питання щодо необхідності розробки та впровадження інноваційної державної політики в агропромисловому комплексі, яка сприятиме розвитку аграрного сектору економіки, гарантуванню продовольчої безпеки України та світу на довгострокову перспективу шляхом забезпечення населення якісними продуктами харчування, яке лежить в основі формування високого рівня якості життя, забезпечення здоров'я та активного довголіття населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інноваційної державної політики в агропромисловому комплексі та забезпечення продовольчої безпеки досліджували вітчизняні науковці, серед яких М. Гладій, Ю. Лузан [1], В. Осецький, В. Куліш [5], О. Коваленко [4], О. Пащенко [6], Г. Ситник, О. Зубчик,

М. Орел [10] та інші. Їхні дослідження свідчать про необхідність підвищення ефективності державної інноваційної політики в агропромисловому комплексі України з метою розв'язання проблем забезпечення продовольчої безпеки, у тому числі і в умовах воєнного стану, врахування міжнародного досвіду регулювання та запровадження інновацій, а також забезпечення ефективної взаємодії між державним та приватним секторами, формування інноваційної культури та свідомості суспільства.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження інноваційної державної політики як чинника забезпечення продовольчої безпеки України.

Методологічною основою дослідження слугували сучасні загальні та спеціальні методи наукового пізнання, серед яких: індуктивний та дедуктивний – для аналізу й узагальнення інформації з тематики дослідження; узагальнення – для узагальнення опрацьованих матеріалів; аналізу – для опрацювання наукових і правових джерел за темою дослідження; синтезу та прогнозування – для формулювання висновків та рекомендацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державну інноваційну політику можна визначити як сукупність заходів органів держави з метою створення сприятливих умов для розвитку інноваційної діяльності господарюючих суб'єктів, підвищення конкурентоспроможності національної економіки, розроблення та удосконалення нормативно-правової бази, спрямованої на розвиток інноваційного середовища та інтеграції України в світову інноваційну систему.

Головною метою державної інноваційної політики є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентоздатної продукції [7].

Водночас у Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року зазначається, що «сучасний стан інноваційної діяльності є наслідком відсутності стратегічного бачення та послідовної державної політики щодо переведення України на інноваційний шлях розвитку, формування національної інноваційної екосистеми (сукупності інституцій, відносин, а також різних видів ресурсів, задіяних у процесі створення та застосування наукових знань та технологій, що забезпечують розвиток інноваційної діяльності), яка забезпечувала б його реалізацію і підвищувала розвиток інноваційної культури в державі, використовуючи, крім фінансових, інші механізми розвитку інноваційної діяльності» [8].

Зважаючи на зазначене вище та здійснивши аналіз відповідних публікацій [2-3, 9, 11], доцільно виділити такі чинники, які сприяють або перешкоджають реалізації ефективної інноваційної державної політики загалом та в агропромисловому секторі зокрема:

- економічні впливають на ресурсне забезпечення, фінансування, податкове стимулювання, конкурентоспроможність та ринковий попит на інноваційну продукцію. До сприятливих економічних чинників можна віднести наявність великого аграрного сектору, який є потенційним джерелом інновацій, зростання обсягів експорту та іноземних інвестицій, розвиток стартап-екосистеми та інформаційно-комунікаційних технологій. До негативних належать низький рівень ВВП на людину, висока залежність від імпорту енергоносіїв та кредитів, недостатнє фінансування науково-дослідної діяльності та інноваційних проєктів, низька ефективність податкових пільг та субсидій, слабка інтеграція з європейськими та світовими інноваційними мережами;

- соціальні впливають на культуру, освіту, мотивацію, кваліфікацію, мобільність та співпрацю інноваційних агентів. До сприятливих соціальних чинників можна віднести високий рівень освіти населення, наявність талановитих та креативних людей, бажання саморозвитку та самовдосконалення, відкритість до нових ідей та змін, активну громадянську позицію та участь у громадських ініціативах. До негативних соціальних чинників належать низька якість освітніх послуг, втрата

кваліфікованих кадрів через міграцію, недостатня мотивація до інноваційної діяльності, низька культура споживання та відповідальності, недовіра до державних інституцій та бізнес-партнерів, слабка співпраця між наукою, освітою, бізнесом та владою;

- політичні впливають на правове регулювання, інституційне середовище, стратегічне планування, державне управління та міжнародну інтеграцію інноваційної діяльності. До сприятливих політичних чинників можна віднести прийняття та реалізацію Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності до 2030 року [8], участь у міжнародних програмах та проєктах, підтримку громадських організацій та ініціатив, реформування системи державного управління та децентралізацію влади. До негативних належать нестабільність політичної ситуації, масштабна збройна агресія РФ, корупція та бюрократизація, недосконалість законодавства та правозахисної системи, низька ефективність державного контролю та нагляду, невиконання міжнародних зобов'язань та стандартів;

- технологічні впливають на науково-технічний потенціал, рівень розробки та впровадження нових технологій, доступність та якість інформаційно-комунікаційної інфраструктури, захист інтелектуальної власності. До сприятливих технологічних чинників можна віднести наявність висококваліфікованих науковців та інженерів, розвиток цифрової економіки, зростання обсягів реєстрації патентів та торговельних марок, підвищення доступності та якості інтернет-послуг, збільшення кількості інноваційних продуктів та послуг на ринку. До негативних належать низький рівень фундаментальних та прикладних досліджень, відставання від світових лідерів у розробці та впровадженні ключових інноваційних розробок.

Тож агропромисловий комплекс та забезпечення продовольчої безпеки також суттєво залежать від впровадження інновацій.

Науковці відзначають основні інновації, які застосовують в агропромисловому комплексі в Україні та світі: - інноваційні ферми (наприклад, вертикальні ферми, екоферми, автоматизовані мініферми, ферми під водою, «розумні» (у тому числі домашні) ферми, плаваючі екоферми тощо); - сучасні електронні картографічні системи (наприклад, використання цифрових моделей рельєфу і цифрових тематичних карт); - логістичні рішення (наприклад, Navizor.com); - системи моніторингу технопарку (наприклад, GPS-трекінг, лог-бук); - використання дронів (наприклад, для аерофотозйомки (площової або репрезентативної) та її аналізу, ґрунтової зйомки, охорони врожаю, внесення трихограми,

хімічної обробки тощо); - системи автоматизованої аналітики та планування (наприклад, електронний агрохімічний паспорт поля, електронний обіг); - використання мобільних додатків і смартфонів (наприклад, для відстеження та контролю вантажу, машин, водіїв; комунікації між/з працівниками; контролю цілісності та опломбування вантажів тощо); - системи управління й комунікації з персоналом, клієнтами і партнерами (спеціалізовані CRM та HRM системи); - засоби моніторингу якості та здоров'я (наприклад, автоматизовані системи управління стадом); - IT у садівництві (наприклад, система Pantheon Farming: допомагає в підвищенні ефективності, створенні сучасного «правдивого» метеопрогнозу, контролю за шкідниками, зокрема електронні пастки Trapview тощо) та ін. [5].

Забезпечення продовольчої безпеки в сучасних умовах також вимагає комплексних інноваційних рішень. Це стосується новітніх технологій в сільському господарстві, нових методів зберігання та переробки продуктів, а також нових стратегій управління продовольчими ресурсами.

Продовольча безпека вимагає співпраці між різними секторами та галузями, включаючи сільське господарство, науку про харчування, логістику, економіку, екологію та багато інших. Інноваційна політика може сприяти такій співпраці, створюючи синергію та обмін знаннями. Крім того, інноваційна політика в сфері забезпечення продовольчої безпеки може включати тестування нових ідей та технологій, моніторинг їх ефективності та коригування на основі отриманих результатів. Розвиток інноваційної культури та компетентностей також може сприяти ефективному формуванню та впровадженню інноваційної політики щодо забезпечення продовольчої безпеки.

Зазначене вище підтверджує, що інноваційна державна політика в агропромисловому секторі суттєво впливає на забезпечення продовольчої безпеки, оскільки вона сприяє розвитку нових технологій, методів та партнерств у сільському господарстві та харчовій промисловості, які можуть підвищити продуктивність, якість, доступність продовольства. Враховуючи зазначене, цілі інноваційної державної політики у цій сфері на короткострокову перспективу можуть вимагати забезпечення фізичної та економічної доступності продовольства для всіх громадян, особливо в умовах збройної агресії, пандемії, інших кризових ситуацій природного, техногенного чи соціального характеру. Крім того, запровадження інновацій в агропромисловому комплексі дозволить збільшити конкурентоспроможність та додану вартість українського

аграрного сектору на внутрішньому та світовому ринках, а також зменшити негативний вплив результатів діяльності суб'єктів господарювання у сфері сільського господарства та харчової промисловості на навколишнє природне середовище та здоров'я людей. Інновації також сприятимуть розвитку місцевих продовольчих систем, які забезпечуватимуть різноманітність та безпечність сільськогосподарської продукції.

Отже, основні завдання інноваційної державної політики в агропромисловому секторі, які сприятимуть забезпеченню продовольчої безпеки, передбачають необхідність: 1) розробки та впровадження національної стратегії та програми інноваційного розвитку агропромислового комплексу та харчової промисловості; 2) створення ефективних механізмів фінансування, підтримки та стимулювання інноваційних проєктів та ініціатив у сільськогосподарській сфері; 3) забезпечення координації та співпраці між урядом, бізнесом, наукою, громадськістю та міжнародними партнерами щодо забезпечення продовольчої безпеки; 4) підвищення рівня освіти, кваліфікації та інформованості аграріїв, переробників, дистриб'юторів та споживачів продовольства щодо впровадження інноваційних технологій, методів та практик; 5) створення та вдосконалення інфраструктури, нормативно-правової бази та інституційних умов для розвитку інновацій з метою забезпечення продовольчої безпеки.

Для успішної реалізації інноваційної державної політики в агропромисловому секторі в контексті забезпечення продовольчої безпеки необхідні відповідні інструменти:

- державні програми, гранти, субсидії, кредити, податкові пільги, гарантії та інші форми фінансової підтримки інноваційних проєктів та ініціатив;

- різні форми державного забезпечення попиту на інноваційні продукти та послуги;

- державні стандарти, сертифікація, лабелінг, моніторинг, контроль, захист прав споживачів та інші форми державного регулювання якості сільськогосподарського виробництва та забезпечення продовольчої безпеки.

Також потрібно сприяти створенню державних та недержавних центрів, парків, кластерів, інкубаторів, акселераторів, платформ, мереж, асоціацій та інших форм державної підтримки інноваційної інфраструктури у сфері забезпечення продовольчої безпеки. Запровадження державних програм, проєктів, конкурсів, премій, виставок, конференцій та інших форм державної підтримки мають сприяти розвитку інноваційної культури та комунікації у сфері забезпечення продовольчої безпеки.

Підсумовуючи зазначене вище, варто зауважити, що переваги інноваційної державної політики полягають в тому, що вона:

- сприяє підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва та якості сільгосппродукції для задоволення потреб та очікувань громадян;

- стимулюватиме економічне зростання та конкурентоспроможність країни, сприятиме залученню інвестицій та ресурсів в інноваційні проекти;

- дозволить адекватно реагувати на сучасні глобальні виклики (кліматичні зміни, енергетична безпека, охорона здоров'я та соціальна справедливість), сприяючи пошуку нових альтернативних рішень.

Недоліки інноваційної державної політики полягають в наявності високого рівня ризиків, невизначеності, що може призвести до втрати ресурсів, довіри та репутації. Крім того, державна політика потребує значного рівня координації, співпраці та комунікації між різними учасниками, що також може бути складним та конфліктним. Це також стосується необхідності впровадження змін, забезпечення адаптації та підвищення кваліфікації фахівців органів державної влади, що подекуди викликає опір та незадоволення змінами. Також інноваційна державна політика вимагає високого рівня відповідальності, прозорості та контролю за результатами та впливом інновацій.

Враховуючи зазначене, на нашу думку, наступні рекомендації та пропозиції можуть сприяти удосконаленню інноваційної державної політики України. Вони передбачають:

- створення механізмів підтримки трансферу результатів досліджень;

- внесення змін до законодавства, що регулює питання науково-технічної та інноваційної діяльності, зокрема щодо правового режиму майна наукових організацій, порядку здійснення ними комерційної діяльності, адаптації результатів наукової діяльності до ринкового обігу, застосування інструментів громадської участі та діалогу, які

сприяють виявленню потреб, інтересів та очікувань громадян, громадських організацій, бізнесу, науки та інших зацікавлених сторін щодо інноваційної політики, а також забезпечують їх участь у формуванні, реалізації та оцінці інноваційних проектів і програм;

- забезпечення ефективної координації дій та належного фінансування заходів у межах реалізації національної інноваційної стратегії;

- посилення комунікації між сектором досліджень та розробок і реальним сектором економіки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Україна має значний потенціал для інноваційного розвитку агропромислового комплексу для забезпечення продовольчої безпеки, але існують також і певні проблеми. Останні пов'язані із недостатнім фінансуванням, надмірним нормативно-правовим регулюванням та неостатньою інституційною підтримкою інноваційної діяльності, а також низькою взаємодією та кооперацією між науково-дослідним, освітнім, бізнес- та державним секторами, відсутністю комерціалізації та трансферу технологій, недостатньою орієнтацією на ринок та попит, низькою конкурентоспроможністю та інтернаціоналізацією українських інноваційних продуктів та послуг, низькою культурою інновацій, творчості та підприємництва в суспільстві.

Тому, інноваційна державна політика є важливим чинником забезпечення продовольчої безпеки в Україні, оскільки вона сприяє ефективному аграрному виробництву, а також гарантує забезпечення продовольчої безпеки в сучасних умовах. Для підвищення ефективності інноваційної діяльності в Україні необхідно розробити національну інноваційну стратегію та план дій, які визначатимуть пріоритети, цілі, індикатори, механізми інноваційної політики та забезпечуватимуть адекватне фінансування, податкові та інші стимули для інноваційних проектів та суб'єктів інноваційної діяльності в агропромисловому комплексі для забезпечення продовольчої безпеки.

Література.

1. *Гладій М.В., Лузан Ю.Я.* Аграрні трансформації та селянські господарства в системі продовольчої безпеки України. *Економіка АПК*. 2020. № 5. С. 6-21.
2. *Гриньов А.В.* Інноваційний розвиток промислових підприємств: концепція, методологія, стратегічне управління. Харків: ВД "ІНЖЕК", 2003. 308 с.
3. *Стельмащук А.М.* Економіка і організація інноваційної діяльності: наукове видання. Тернопіль: Економічна думка, 2001. 176 с.
4. *Коваленко О.В.* Продовольча безпека в системі пріоритетів інноваційного розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 12. С. 24-29. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2015/7.pdf.
5. *Осецький В.Л., Куліш В.А.* Інноваційна індустріалізація в агропромисловому комплексі України. *Економіка АПК*. 2020. № 4. С. 54-65.
6. *Пащенко О. М.* Проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану. *Економічна безпека держави: теорія і практика*. 2022. № 1-2. С. 283-291.
7. Про інноваційну діяльність. Закон України. № 40-IV від 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>.

8. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року. Розпорядження Каб. Мін-в України № 526-р від 10.07.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>.
9. **Юрчук Н.П., Людвік І.І.** Чинники інноваційного розвитку аграрних підприємств. *Ефективна економіка*. 2021. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8908>.
10. **Sytnyk H.P., Zubchuk O.A., Orel M.H.** Conceptual Understanding of the Peculiarities of Managing. *Innovation-Driven Development of the State in the Current Conditions. Science and Innovation*. 2022. Vol. 18. № 2. P. 3-15.
11. **Zakic N., Jovanovic A., Stamatovic M.** External and internal factors affecting the product and business process innovation. *Economics and Organization*. 2008. № 5 (1). С. 17-29.

References.

1. **Hladij, M.V., Luzan, Yu.Ya.** (2020). «Agrarian transformations and peasant farms in the food security system of Ukraine». *Ekonomika APK*. № 5. pp. 6-21. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202005006>.
2. **Hryn'ov, A.V.** (2003). *Innovatsijnyj rozvytok promyslovykh pidpryemstv: kontseptsija, metodolohija, stratehichne upravlinnia*. [Innovative development of industrial enterprises: concept, methodology, strategic management]. VD "INZHEK". Kharkiv.
3. **Stel'maschuka, A.M.** (2001). *Ekonomika i orhanizatsiia innovatsijnoi diial'nosti: naukove vydannia*. [Economics and organization of innovative activity: scientific edition]. Ekonomichna dumka. Ternopil'.
4. **Kovalenko, O.V.** (2015). «Food safety in the system of priorities of innovative development». *Investytsii: praktyka ta dosvid*. 2015. № 12. S. 24-29. Available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2015/7.pdf.
5. **Osets'kyj, V.L., Kulish V.A.** (2020). «Innovative industrialization in the agro-industrial complex of Ukraine». *Ekonomika APK*. 2020. № 4. S. 54-65. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202004054>.
6. **Paschenko, O. M.** (2022). «Problems of legal provision of food security in the conditions of martial law». *Ekonomichna bezpeka derzhavy: teoriia i praktyka*. 2022. № 1-2. S. 283-291. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.1-2.50>.
7. Pro innovatsijnu diial'nist'. Zakon Ukrainy. (2023). [About innovative activity. Law of Ukraine]. № 40-IV dated March 31, 2023. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>.
8. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku sfery innovatsijnoi diial'nosti na period do 2030 roku. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy. (2019). [On the approval of the Strategy for the development of the sphere of innovative activity for the period up to 2030. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. № 526-r dated July 10, 2019. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>.
9. **Yurchuk, N.P., Liudvik, I.I.** (2021). «Factors of innovative development of agricultural enterprises». *Efektivna ekonomika*. № 5. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8908>. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.5.98>.
10. **Sytnyk, H.P., Zubchuk, O.A., Orel M.H.** (2022). «Conceptual Understanding of the Peculiarities of Managing». *Innovation-Driven Development of the State in the Current Conditions. Science and Innovation*. Vol. 18. № 2. pp. 3-15. DOI: <https://doi.org/10.15407/sci ne18.02.003>.
11. **Zakic, N., Jovanovic, A., Stamatovic, M.** (2008). «External and internal factors affecting the product and business process innovation». *Economics and Organization*. № 5 (1). pp. 17-29.

Abstract.

Klymenko N. Innovative state policy in the agricultural industrial complex of Ukraine as a factor of ensuring food security.

Ensuring food security is the primary strategy of the state agrarian policy of Ukraine because, despite the crisis phenomena provoked by the armed aggression of the Russian Federation, the country's agro-industrial complex remains one of the drivers of support for the national economy of Ukraine and acts as a guarantor of food security for many countries of the world. The methodological basis of the research was modern general and unique methods of scientific knowledge, inductive and deductive, analysis, synthesis and generalization, and forecasting. Economic, social, political, and technological factors are identified among the factors contributing to or hindering the implementation of innovative state policy during the study. It has been established that to increase the efficiency of innovative activity in Ukraine, it is necessary to develop a national innovation strategy and action plan that will determine the priorities, goals, indicators, and mechanisms of innovation policy in the agro-industrial complex to ensure food security and increase the competitiveness of agricultural products on world markets. A mandatory condition for its implementation is the provision of adequate financing, tax, and other incentives for implementing innovative projects by subjects of agricultural production. Ukraine has significant potential for innovative development of the agro-industrial complex to ensure food security. At the same time, this is hindered by several problems related to insufficient funding and insufficient institutional support for innovative activities, low interaction, and cooperation between the research, educational, business, and government sectors, lack of commercialization and technology transfer, insufficient market and demand orientation, low competitiveness and internationalization of innovative Ukrainian products and services, etc. Therefore, to increase the efficiency of innovative activity, it is necessary to develop a national innovation strategy and an action plan that will determine priorities, goals, indicators, and mechanisms of innovation policy and provide adequate financing, tax, and other incentives for innovative projects and subjects of innovative activity in the agro-industrial complex to ensure food security.

Keywords: innovative policy, food security, armed aggression, agriculture, agro-industrial complex, export, strategy.

Стаття надійшла до редакції 02.12.2023 р.

Бібліографічний опис статті:

- Клименко Н.Г. Інноваційна державна політика в агропромисловому комплексі України як чинник забезпечення продовольчої безпеки. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2023. № 5-6. С. 81-85.
- Klymenko N. *Innovative state policy in the agricultural industrial complex of Ukraine as a factor of ensuring food security. Actual problems of innovative economy and law*. 2023. No. 5-6, pp. 81-85.